

POVIJEST KLANE I OKOLICE OD NAJSTARIJEG DOBA DO 20. STOLJEĆA U SVJETLU GRANIČNIH OZNAKA¹

Slaven BERTOŠA, Pula

U ovome preglednom prilogu autor je pokušao opisati najvažnije epizode iz prošlosti Klane i njezine okolice. U ukupno 19 poglavlja, od kojih su neka podijeljena i na manje cjeline, naveo je opće zemljopisno-povijesne podatke te niz zanimljivosti iz prapovijesnog i rimskog doba, srednjeg i novog vijeka. U radu je dosta pozornosti posvećeno i kulturno-povijesnim znamenitostima i vjerskim objektima na području Klane.

KLJUČNE RIJEČI: *Klana, prirodne znamenitosti, povijesni pregled, granične oznake, kulturna povijest, povijest Crkve.*

I. Opći zemljopisno-povijesni podatci

Klana je naselje sjeverozapadno od Rijeke, a smješteno je na 564 m nadmorske visine, u planinskom dijelu između Riječkog primorja, Gorskog kotara i Slovenije. Istoimenoj općini pripadaju i naselja Breza, Škalnica, Lisac i Studena.² Taj kraj ima oštriju klimu, s relativno slabim utjecajem toploga morskog zraka, jer je brdskim područjem odvojen od Kvarnera. Osim ratarstvom i stočarstvom, žitelji se bave i preradom drva.³

Prof. dr. sc. Vinko Tadejević u svojem članku o klanjskom agraru upućuje na (inače pogrešnu) pučku priču o podrijetlu naziva Klana, koja u predaji još uvijek živi među Kastavcima:

¹ Rad je nastao kao dio znanstveno-istraživačkih projekata »Istarsko društvo XVI.–XIX. stoljeća: povijesne i kulturološke teme« i »Povijest Zapadne Hrvatske: Istra, Kvarnersko primorje, Gorski kotar, Lika«, koje financira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

² Dosad najcjelovitiji i najpregledniji prikaz povijesti Klane i okolice napisao je Petar STRČIĆ, »Povijest Klane: nacrt pregleda«, *Zbornik Društva za povijesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 3, Klana, 1997., str. 153–168.

³ *Istarska enciklopedija* (ured. Miroslav BERTOŠA i Robert MATIJAŠIĆ), Zagreb, 2005., redakcijska natuknica na str. 389.

Volosko je najprije bilo malo selo koje se zvalo Javorike. Tu su lopovi stalno dovozili ukradenu stoku, najviše volove, a potom bi ih tjerali kroz šumu do mjesta gdje su ih klali, koje je poslije nazvano Klana, a Javorike Volo(v)sko.

Klana je uvijek bila vezana za Kastav. Oba su naselja do 1918. bila u sastavu Markgrofovije Istre, a 1921. je 15 kastavskih županija⁴ (od ukupno njih 33) pripalo Italiji.⁵

Na području katastarske općine Klana broj stanovnika najveći je bio 1931. godine, kada je tu živjelo više od 2700 ljudi.⁶ Naselje Klana najveće je bilo 1961., kada je imalo 1496 žitelja.⁷ Prema popisu stanovništva iz 2011. godine u njemu je živjelo 1199 ljudi, a u čitavoj općini 1978 osoba.⁸

U ovom je kraju klima submediteranska, a na planinama Gumanca, Obruča i Platka dotiče se sa subalpskim podnebljem, tipičnim za područje Gorskog kotara, zbog čega je ovo područje vrlo bogato padalinama (srednja je vrijednost za Klanu, za razdoblje od 1948. do 1992., 2277 mm kiše godišnje).⁹

Prema podacima iz 1900. i 1990. godine, pašnjaka i šuma, ali i oranica i livada, najviše je bilo u katastarskoj općini Klana, a šumom je bilo bogato i područje Breze.¹⁰

Zakonom o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj, Općina Klana¹¹ postaje samostalna jedinica lokalne samouprave u sastavu Primorsko-goranske županije (1993.). Njezin grb sastoji se od četvrtastog štita s plavim poljem u kojem se nalazi srebrno-bijelo sidro.¹²

Radi očuvanja i promicanja kulturno-povijesnog naslijeđa ovog kraja, posebice radi valorizacije i unapređenja zavičajne kulture, 1993. osnovano je Društvo za povjesnicu Klana, koje se udružilo u Čakavski sabor Istre.¹³

⁴ Županije su bile katastarske, odnosno porezne općine, kojima je upravljao župan (i požup, njegov zamjenik).

⁵ Vinko TADEJEVIĆ, »Agrarne promjene na području Klane u posljednjih stotinjak godina«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 1, Klana, 1995., str. 115.

⁶ *Isto*, str. 116.

⁷ *Isto*, str. 117.

⁸ <http://www.dzs.hr>

⁹ Vinko TADEJEVIĆ, »Agrarne promjene«, *nav. dj.*, str. 118.

¹⁰ *Isto*, str. 119. Također: Dominik RAGUŠ, »Šumsko bogatstvo Klane«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 361–391.

¹¹ Detaljno o toponimima ovog kraja: Stanislav GILIĆ, »Toponimija Općine Klana: katastarske općine Klana, Breza, Lisac, Studena i Škalnica«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 7, Klana, 2008.

¹² <http://www.klana.hr>

Na stari klanjski grb upućuju dokumenti s početka 20. stoljeća. Klana je od davnina bila vezana za more i Rijeku, a preko nje je nekoć prolazio i karavanski put za Ljubljanu i Trst, potom i cesta. Prema G. Kobleru, u Klani je jedno vrijeme bila i riječka mitnica. Oduvijek su Klanjci u Rijeku vozili drvo za ogrjev, jarbole, rebra za barke i brodove, drveni ugljen i sl., pa je zato i logično da se sidro nalazi u grbu. O tome: Ivan ŠNAJDAR, »O klanjskome grbu«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 1, Klana, 1995., str. 149–152.

¹³ Anita AFRIC, »Osnivačka skupština Društva za povjesnicu Klana«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 1, Klana, 1995., str. 181–182.

I. 1. Kućica Rebar i Vela voda

Oko deset kilometara sjeverno od Klane, u smjeru prema visoravni Gumance, na lokalitetu Stara Rebar, nalazi se objekt koji je prema usmenoj narodnoj predaji izgrađen 1806., nekoliko godina prije dolaska Napoleonove vlasti, kao sklonište i cestarska kuća na kolskom putu Klana-Gumance, na nadmorskoj visini od 730 m. U blizini kućice, u živoj stijeni po kojoj je prolazila stara cesta, i danas su vidljivi tragovi zaprežnih kola. Tuda se vozilo ogrjevno drvo, vesla i jarbole za riječke brodove, a i sijeno s Gumanca i okolnih brda.

Ulaz u kućicu nalazi se na sjeverozapadnoj strani. Zdanje je bilo u funkciji do 1903. godine, kada je – zaslugom Matka Laginje – izgrađena nova moderna cesta (u dužini od 12 km), koja prolazi sjeveroistočnije i kojom se i danas prometuje. Cestarska kućica i dalje je služila kao sklonište, a preko kućice Rebar ljudi su iz Klane prečicom išli pješice na Gumance. S vremenom se zbog dotrajalosti objekt urušio, a obnovljen je 1994. trudom članova Društva za povjesnicu Klana, uz pomoć Općine Klana i Šumarije Klana.¹⁴ Uređen je i okoliš, u kojem su postavljeni korisne informativno-edukativne ploče, čime je lokalitet pretvoren u lijepo planinarsko odmorište i izletišta, za sve one koji vole uživati u prirodnim ljepotama ovoga kraja.

Oko 400 m sjeverozapadno od kućice, prije oko 350 godina bila je u funkciji crkva sv. Marije Magdalene, a dalje u tom pravcu nalazi se lokalitet Vela voda. Na njemu izvire slovenska ponornica Reka, duga 96 km. Izvor je od državne granice udaljen oko dva kilometra, a nalazi se na 620 m nadmorske visine. Reka protječe kroz Ilirsku Bistricu i nakon 54 km utječe u Škocjanske jame, a potom se nakon 42 km podzemnog toka pojavljuje u mjestu Devinu (Duino) kod Trsta i ulijeva u Jadransko more.

Izvor Vela voda od kućice Rebar udaljen je oko jedan kilometar, a put do njega obilježen je oznakama i plavim točkama. Pristup izvoru prilično je zahtjevan zbog strmog terena, posebice u kišnom razdoblju. Izvor nije izdašan. Bio je zatrpan kamenjem i granama, pa je voda izvirala na više mjesta. Članovi Planinarskog društva *Pliš* uklonili su nabacano kamenje te očistili i uredili izvor, tako da sada voda izbija na površinu na jednome mjestu.¹⁵

I. 2. Gumance

Visoravan Gumance smještena je na 920 m nadmorske visine, a okružena je vrhovima Katalin (1083 m), Črni vrh (1121 m), Petehovec (1241 m) i Brešće (1299 m). Duga je oko tri kilometra, a široka od 500 do 1000 m. Danas je to zelena površina prekrivena travnjacima i šumarcima, bez stalnog vodotoka. Njezin je najveći dio ravan, a prema vrhu Smrekovcu (1363 m) na sjeveroistoku lagano se uzdiže i nastavlja u obliku široke i plitke U-doline. Prema jugozapadu naglo se širi i završava na reljefnoj stepenici iznad rječice Vela voda.

¹⁴ Anton STARČIĆ ŠOPEČ, »Kućica u Staroj Rebar«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 1, Klana, 1995., str. 153–154, i Ivana STARČIĆ, »Kućica 'Rebar'«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 451–453.

¹⁵ Ovi podatci preuzeti su s informativno-edukativne ploče koja se nalazi pored kućice Rebar.

Visoravan Gumance

U središnjem dijelu visoravni Gumance nalazi se velika šljunčana površina, na kojoj su otkrivene važne pleistocenske naslage.¹⁶

Kako bi brojni drvosječe i šumari blizu mjesta gdje su radili mogli nešto pojesti i popiti, a i ugrijati se tijekom oštrih zima, na toj je planinskoj visoravni 1912. godine nastalo malo naselje. U njemu je bilo nekoliko gostionica, a ljudi su sa stokom tuda često prolazili, pa je bilo vrlo živo. Gumance je ubrzo pretvoreno u pravi zaselak nazvan Ermesburgo, no za tamošnje žitelje nikad nije bila sagrađena crkva.

Lokalitet je bio poznat kao sjenokoša.¹⁷ Također, tamo je bilo i *snižnica*, dubokih jama u kojima se do ljeta zadržavao snijeg. Ljudi koji su radili u šumi ili su kosili, a u blizini nije bilo vode, topili su led iz *snižnice* i tako dobili vodu za piće i kuhanje. A *ledenice* su bile obzidane jame, u kojima se ljeti držao snijeg: jedna je bila na Malinici, blizu pilane, a druga na Sv. Roku. Ledenice su se vjerojatno pokrivala, ali se ne zna čime. U njima se čuvao led koji se pripremao zimi, da bi ga se po ljeti vozilo u Rijeku, Volosko i Opatiju i prodavalo. Led se koristio za hlađenje mesa, ribe i tekućina. Prodajom leda stari su ljudi mogli dobiti dosta novaca.¹⁸

U doba talijanske vlasti na Gumancu je postojala vojarna, a u sklopu fortifikacijskog sustava (tzv. Alpskog zida) sagrađene su i podzemne utvrde. Visoravan se očito smatrala mjestom pogodnim za neprijateljski prodor tenkovima iz smjera Platka i iz smjera Klane. Utvrde koje su se tamo sagrađile bile su prije svega namijenjene obrani cestovnih raskrižja. Dio tih utvrda danas se nalazi u Hrvatskoj, a dio u Sloveniji.

Da ga ne bi mogli koristiti partizani, koncem 1944. Gumance su zapalili Nijemci. Naselje nikad više nije obnovljeno, a i danas se još uvijek mogu vidjeti ruševine kuća, gostionica i štala.

I. 3. Ponor Gotovž

Ponor Gotovž jest jama u koju povremeno ponire potok Ričina (Rječina ili Rečina). Nalazi se oko jedan kilometar jugoistočno od središta Klane, a oko 15 km sjeverno od Rijeke. Ulaz u jamu smješten je na nadmorskoj visini od 560 m. Visok je deset metara, a širok tri metra.¹⁹ Ponor nije ucrtan na najstarijim zemljovidima ovog kraja, iako možemo pretpostaviti da je od davnina imao važnu ulogu u životu stanovnika. U zapisima o velikom potresu koji je 1870. godine zadesio Klanu ne spominje se veza te prirodne nepogode s klanjskim podzemljem. No *zastrašujuća i izuzetno jaka podzemna tutnjava*, zabilježena u

¹⁶ Ljerka MARJANAC – Tihomir MARJANAC – Koraljka MOGUT, »Dolina Gumance u doba pleistocena«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 321–330.

¹⁷ O tome usp. Marija VALENČIĆ SPICIJAROVA, »O košnji va lazu«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 255–258.

¹⁸ Vidjeti: Anton STARČIĆ ŠOPEČ, »Ledenice i snižnice«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 259. O Malinici: Anton STARČIĆ ŠOPEČ, »Malin va Klani«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 260–261.

¹⁹ Vlado BOŽIĆ, »Istraživanje ponora Gotovž 1959. godine«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 340.

pisanim sjećanjima, može se povezati sa zrakom koji je naglo izašao iz neke pećine. Možeće je da se dio grmljavine čuo i iz pravca otvora ponora Gotovž, u kojem je vjerojatno došlo do urušavanja u ulaznoj dvorani. Naplavni je materijal tada smanjio otvor, koji se začepio, pa je pred ponorom nastalo jezero, odnosno poplava u polju. No zanimljivo je da se poplave u starijoj klanjskoj povijesti ne spominju, nego su zabilježene poslije, nakon potresa 1870. godine.

Ponor Gotovž u literaturi je prvi spomenuo dr. Matko Laginja. On je i jedini koji ga naziva jama »Gotovž«. Potok Ričina nije imao regulirano korito, pa je klanjsko polje često bilo poplavljeno. No prva detaljnije opisana velika poplava u kojoj se spominje ponor Gotovž jest ona iz 1910. Regulacija potoka obavljena je 1913., ali su se poplave nastavile i poslije. Jedna veća bila je 1936., a druga pedesetih godina 20. stoljeća. Uzrok poplavama bio je nedovoljni kapacitet uredenog korita potoka, a u polju mogućnost začepjenja ponora Gotovž.²⁰

U doba Italije jamu su istraživali tršćanski speleolozi Luigi Vittorio Bertarelli (1859.–1926.) i Eugenio Boegan (1875.–1939.), koji su je 1926. opisali u knjizi *Duemila grotte*. Zabilježili su je pod nazivom Grotta di Clana te naveli da je duga 18 m i duboka 8 m. Malo je vjerojatno da iskusni i dobro opremljeni speleolozi CAI (Club Alpino Italiano) *XXX Ottobre* iz Trsta, koji su do tada već bili istražili oko dvije tisuće špilja i jama po Italiji, Hrvatskoj i Sloveniji, u ponoru Gotovž nisu vidjeli prolaz u dubinu, koji je tada sigurno bio začepljen. Može se pretpostaviti da je nakon njihova obilaska ponora nova bujica otvorila prolaz, pa je sljedeća talijanska ekspedicija, koja je u Klanu stigla u veljači 1927. i spustila se u jamu, mogla doći do dubine od 320 m (zbog nedostatka opreme nije se moglo ići dalje). Nastavak istraživanja obavili su članovi istog kluba u veljači 1928. Taj obilazak trajao je 24 sata, a speleolozi su uspjeli doći do dna ponora i izmjeriti dubinu od 420 m. Iz njihova se nacрта vidi da je riječ o stubičastoj jami, s mnogo manjih i tri veće vertikale (dvije od 60 i jedna od 70 m). Opis jame pokazuje da je istražen samo glavni kanal, ali postoji i više bočnih dijelova i jedna jama u horizontalnom kanalu.

Nakon opsežnih priprema, koncem pedesetih godina 20. stoljeća hrvatski su speleolozi htjeli istražiti pomisao da potok Ričina ponire u Gotovž, a potom kao rijeka Rječina izlazi na površinu, ali ta veza nije dokazana.²¹ Uočeno je, međutim, da jama nije duboka onoliko koliko su izmjerili talijanski speleolozi, pa je dogovoreno da se u popisu najdubljih jama u Hrvatskoj ona vodi s dubinom od 320 m. Nekoliko godina poslije, u ponor su se htjeli spustiti slovenski speleolozi, ali zbog smrada i zagušljivosti nisu stigli dalje od ulazne dvorane, jer je u međuvremenu klanjska posada svoju kanalizaciju skrenula u jamu. Poslije je tamo usmjerena i čitava klanjska kanalizacija. Iako velike kiše i dalje povremeno ispiru ponor, zagađenje je takvo da ga speleolozi više ne mogu istraživati.²²

²⁰ *Isto*, str. 331–333.

²¹ *Isto*, str. 333–335.

²² *Isto*, str. 351.

II. Prapovijest i rimsko doba

Prvi tragovi života na ovom području potječu iz 6. stoljeća prije Krista, a pronađeni su na gradinskom naselju Židovje (Malo Židovje, 627 m, i Velo Židovje, 661 m). U doba Rimljana ovuda je prolazio liburnijski limes, *Claustra Alpium Iuliarum*, sustav utvrda, prepreka i komunikacija između Julijskih Alpa i Jadranskog mora, koji je sagrađen u kasnoantičko doba zbog zaštite prilaza sjevernoj Italiji iz Panonske nizine, odakle su tijekom seoba od 3. do 7. stoljeća nadirali mnogi narodi. Taj je sklop počeo graditi Marko Aurelije, i to kao niz vojnih objekata raspoređenih u dužini i dubini, koji su u sustav utvrda povezani u 4. stoljeću. Na području Klane očuvani su dijelovi zida.²³

III. Srednji vijek

I u ranome srednjem vijeku Klana je imala obrambeno značenje, pa se naselje oblikovalo oko srednjovjekovne kule. Prvi se put spominje 1273. godine, kada pripada Puljskoj biskupiji. Iz 1439. godine kratki je zapis na župnoj crkvi sv. Jerolima, pisan glagoljicom, koji dokazuje uporabu tog pisma i na ovome području.²⁴ Tada se naselje razvija kao trgovište.

IV. Novi vijek

U kasnijim se zapisima, od 16. do 18. stoljeća, mjesto navodi kao *Clanaz*, *Clanas*, *Klon*, *Clana*, *Klana*, *Cloan*, *Klanna*.²⁵ U to je doba postojala Klanjska gospoštija,²⁶ koja je imala vlastiti urbar, no dosad su pronađeni i poznati samo prijevodi dvaju urbarskih izvoda (datirani između 1523. i 1754. godine), koji prikazuju ukupne prihode, a ne i tekst(ovi) cjelovitog urbara.²⁷

²³ Radmila MATEJČIĆ, »Sedam godina rada u istraživanju liburnijskog limesa«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 2, Klana, 1996., str. 193–209; Istarska enciklopedija (ured. Miroslav BERTOŠA i Robert MATIJAŠIĆ), Zagreb, 2005., natuknica Roberta MATIJAŠIĆA na str. 139.

²⁴ To je najstariji i jedini glagoljski natpis iz ovog kraja. Poseban je po tome što umjesto uklesanih ima ispučena slova, a u svojoj ga je knjizi obradio i javnosti predstavio akademik Branko Fučić. Nije sačuvan glavni dio teksta, niti ime osobe koja ga je dala napisati, a nema niti imena klesara, već je navedena samo godina. Povijesno društvo Klana fragment je zapisa uzelo za svoj simbol i ugradilo ga u pečat. O zapisu vidjeti: Ivan ŠNAJDAR, »Prilog o župnoj crkvi sv. Jerolima u Klani«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 1, Klana, 1995., str. 143–148; Ivan ŠNAJDAR, »Glagoljski natpis iz Klane«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 9–10, i Lujo MARGETIĆ, »Iz povijesti Klane i glagoljice (u povodu 560. obljetnice Klanjskog natpisa 1439.–1999.)«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 11–19.

²⁵ Stanislav GILIĆ, »Ekonomi u općini Klana«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 2, Klana, 1996., str. 67. Također i: Ivan ŠNAJDAR, »Klana i njezina okolica na starim zemljopisnim kartama«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 3, Klana, 1997., str. 215–228; sv. 4, Klana, 1998., str. 179–191; sv. 6, Klana, 2001., str. 399–400 + prilozi.

²⁶ I Škalnica je bila samostalna gospoštija, dok su Studena i Lisac darovnicama postali vlasništvo augustinskog samostana iz Rijeke.

²⁷ Ivan ŠNAJDAR, »Urbari Gospoštije Klana«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 3, Klana, 1997., str. 179–191.

Prema sadašnjim se saznanjima Breza, Lisac i Studena ne spominju na novovjekovnim zemljovidima, a Škalnica je prvi put zabilježena 1797. godine na karti carsko-kraljevskog inženjera Giovannija Antonija Capellarisa (1727.–1807.), i to kao Scalniza.²⁸

Osobitu je stratešku važnost Klana imala u doba provala Osmanlija tijekom 16. stoljeća, kada je pretrpjela niz opsada i napada. No 1559. godine vojnici Malkoč-bega, jednog od najratobornijih osmanskih vojskovođa,²⁹ doživjeli su poraz i silom su otjerani, a s prestankom osmanske opasnosti naselje počinje gubiti važnost, jer ostaje izolirano izvan glavnih prometnica.

Osim s Osmanlijama, u 16. stoljeću ratovi se vode i s mletačkim plaćenicima³⁰ te se radi bolje obrane istočnih dijelova Čićarije 1585.–1588. gradi kaštel u Munama (munski grad), s kojim Klana i Bujanj (njem. Guteneegg ili Guteneck, slov. Gotnik)³¹ na tom potezu čine lanac utvrda. U sklopu priprema za austrijski obračun s Mlečanima, početkom 1607. godine popravljaju se kaštel u Klani.³²

Mletačke uhode donose vijest da je 1612. godine kastavski vicekapetan Juraj Stembergar u Klani okupio 500 vojnika, koji će se spojiti s još 500 uskoka.³³ Nakon toga je koncem studenoga 1616. razorena munska utvrda.³⁴

V. Klanjski gospodari i velikaške obitelji

U srednjem i novom vijeku Klanom su upravljale obitelji grofova Devinskih, Walsee, baruni Barbo, Panizzoli,³⁵ Scampicchio,³⁶ Oberburg, Lazzarini, Della Rovere, Dell'Argento i Negovetić, a Škalnicom Devinci, Walsee, Johann Zechorner, Berdarini (Bardarini), Oberburg, de Leo i Lazzarini.³⁷

²⁸ Stanislav GILIĆ, »Ekonomi«, *nav. dj.*, str. 68.

²⁹ Tatjana PAIĆ-VUKIĆ, »Tko je bio Malkoč-beg, turski vojskovođa koji je poražen pod Klanom 1559. godine«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 3, Klana, 1997., str. 115–118.

³⁰ Razdoblju druge polovine 16. stoljeća pripada mletački novac, koji je pronađen 1997., tijekom arheoloških istraživanja. Vidjeti: Bože MIMICA, »Nalaz mletačkog novca u Klani«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 209–214.

³¹ Skrećem pozornost da se u hrvatskoj povijesnoj (znanstvenoj i stručnoj) literaturi naselje navodi pod njemačkim i slovenskim nazivom, iako za njega postoji i staro hrvatsko ime Bujanj, koje spominje dr. Matko Laginja. Taj je naziv potvrđen i u povijesnim vrelima, primjerice u Matičnoj knjizi krštenih grada Pule (*Villa, ò sia Castello detto Bùba nel Imperio*), DRŽAVNI ARHIV U PAZINU (HR-ĐAPA), *Liber Baptizatorum*, 245, 14. studenoga 1788. Usp. Slaven BERTOŠA, *Život i smrt u Puli. Starosjeditelji i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća*, Pazin, 2002., str. 197.

³² Lujo MARGETIĆ, »Makso Pelosa i Mune«, *Liburnijske teme*, sv. 10, Mune, 1996., str. 68.

³³ Darinko MUNIĆ, *Kastav u srednjem vijeku*, II. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Rijeka, 1998., str. 58.

³⁴ Makso PELOZA, »Urbar sela Vele i Male Mune i Žejane iz godine 1574.: njegovo značenje za povijest kraske visoravnine«, *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 3, Rijeka, 1981., str. 194.

³⁵ Irvin LUKEŽIĆ, »Oporuka baruna Antonia Panizzolija«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 99–110.

³⁶ O njima vidjeti: Ivan ŠNAJDAR, »Obitelji Panizzoli i Scampicchio u Klani XVII. stoljeća«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 83–98.

³⁷ O grbovima tih obitelji vidjeti: Nenad LABUS – Mladen STOJIC – Ivan ŠNAJDAR, »Grbovi obitelji koje su bile u upravnim ili vlasničkim odnosima u Klani i Škalnici«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 2, Klana, 1996., str. 171–183 + prilozi u boji.

Zanimljiv je spor koji je u drugoj polovini i koncem 18. stoljeća s obitelji Lazzarini vodila župa Klana. Uzroci prijepora bili su u činjenici da je Ambrogio Panizzoli, tada vlasnik imanja u Klani, 1651. zavjetovao 12 godišnjih misa u crkvi sv. Trojstva u kaštelu na Gradini.³⁸ S ondašnjim je župnikom dogovorio naknadu od dvije lire po misi, s time da će preko bratovštine te crkve za navedene mise dati još osam lira. Nakon njegove smrti, sestra i nasljednica Anna Maria, čiji je muž poslije postao labinski nobil Orazio Scampicchio, odlučila je prodati klanjsku gospoštiju Wolfgangu Oberburgu. Želeći da zavjet postane trajan, obitelj Scampicchio osnovala je zavjetnu zakladu u obliku posjeda nazvanog Dno, a to je bila velika sjenokoša u vlasništvu Klanjske gospoštije.³⁹ Oberburgovi su je dobili besplatno, uz obvezu da od prihoda plaćaju osvjetljenje i popravke crkve na Gradini te da se godišnje u njoj služi 12 zavjetnih misa. No obitelj nije poštivala preuzetu obvezu, a sjenokošu je prisvojila. Crkva se zbog neodržavanja u drugoj polovini 18. stoljeća urušila, a oltar je potom oko 1776. prenesen u župnu crkvu sv. Jerolima. Kada je imanje prešlo u ruke roda Lazzarini,⁴⁰ ni oni nisu htjeli ispuniti obvezu, tvrdeći da pri kupnji posjeda nisu o njoj bili obaviješteni. I zato je uslijedio spor.⁴¹

VI. Novovjekovne granične oznake (zlamenja)

U Arhivu HAZU čuva se prijepis razvoda iz svibnja 1541. godine, sastavljenog na latinskom jeziku, kojim su se – zbog neprestanih prijepora – pokušale utvrditi granice između područja Kastva i Buhnja. Članovi graničnog povjerenstva, koji su i potpisnici dokumenta, bili su kaštelan Barbo od Wachsensteina, Heinrich Oberburger i Mathias Windisch. Ophod su započeli iznad drage nazvane Vodni dol,⁴² gdje su u kamenu urezali križ i postavili slovo *A*, i to s one strane koja gleda na brdo Zabočin. Odatle se ide prema drugoj dragi zvanoj Suhi dol, gdje je iznad dvije male drage označeno slovo *B*. Od tog se križa izravnim putem dolazi do uzvisine, pa je tamo, također nad dragom, postavljen na kamenu križ sa slovom *C*. Odatle se ide prema Permanima⁴³ do kamenog brda, gdje je označen križ sa slovom *D*. Od tog se križa preko tzv. Zrnog dola stiže do kamene hridi zvane Podrunj, gdje je označen križ sa slovom *E*. Od te međe ubrzo se nastavlja Na Dol prema putu zvanom Na Loš, gdje je na uzvisini postavljen križ sa slovom *F*. Od tog se križa odmah ide prema

³⁸ Kaštel je smješten na brdu (629 m nadmorske visine), oko sto metara zračne linije zapadno od crkve sv. Jerolima u Klani, a Klanjci su ga uvijek nazivali Gradina ili Sv. Trojica. Dugo se vremena taj lokalitet nalazio u ruševnom stanju, a 1995. započelo je njegovo čišćenje i uređivanje. Vidjeti: Anton STARČIĆ ŠOPEČ, »Radovi na Gradini«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 2, Klana, 1996., str. 281–282. Nakon toga obavljena su i arheološka istraživanja. Vidjeti: Ranko STARAC, »'Gradina' u Klani – rezultati istraživanja u 1996. godini«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 3, Klana, 1997., str. 65–82, i ISTI, »Izvještaj o tijeku i rezultatima istraživanja Gradine u Klani«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 139–148.

³⁹ Obuhvaćala je čitavu dolinu Mlake uz rub šume. Danas taj toponim u širem smislu obuhvaća dolinu i livadu desno od ceste za Gumance.

⁴⁰ Vlasnik klanjske gospoštije Ignazio Lazzarini stanovao je u Buhnju, a u Klanu je dolazio po potrebi.

⁴¹ Ivan ŠNAJDAR, »Župa Klana protiv Ignazija baruna de Lazarinija«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 2, Klana, 1996., str. 17–35.

⁴² Taj se lokalitet nalazi nekoliko kilometara jugoistočno od Žejana.

⁴³ Nalaze se na cesti između Jurdana i Rupe.

brdu zvanom Potemolj, gdje je prema jugu na veliki kamen postavljen križ sa slovom *G*. Od tog se križa odmah dolazi do puta zvanog Potemalj, gdje je križ sa slovom *H* i izravno se nastavlja prema križu sa slovom *J*. Tu treba ravno krenuti prema drazi zvanoj Soldan, gdje je u sredini kamen na kojem su urezani križ i slovo *I*. Odande se ide na mjesto zvano Među Preterskim i Melazac, pa je tamo poviše utvrđen i urezan križ i slovo *K*. Potom se nastavlja do drugoga kamenitog brda iznad Lisine i Topola, gdje su križ i slovo *L*. Potom se natrag nastavlja na drugo mjesto, gdje postoji golema stijena, a taj se dio zove Među Voli Dol Vučji i Među Kovelja Klanfa, gdje je zabilježen križ sa slovom *M*. Odande se odmah ide prema brijegu nazvanom Iznad Krstofla, gdje je u sredini kamen označen križem i slovom *N*. Potom se ide na ...⁴⁴, gdje je slovo *O*, iznad tzv. Hozital Dolčića, blizu puta koji vodi prema Škalnici. Od tog se križa nastavlja na brijeg zvan Nukčica, gdje je križ sa slovom *P*. Od tog se križa ide prema Zabiču, blizu ceste koja vodi do Sv. Vida, gdje je križ sa slovom *Q*. Odande se ide do drugog križa i slova *R*, označenog iznad Duge Drage, odnosno brijega zvanog Movinšćic. Potom se nastavlja do stijene nazvane Škalnica, koja se označava s dva križa. Odatle se odmah nastavlja do visokog brijega nazvanog Noščinica,⁴⁵ gdje je križ sa slovom *S*. Potom se ide do stijene na kojoj je križ sa slovom *T*, a to se mjesto zove Nad Noščinicom. Od tog se križa nastavlja do puta koji ide do Studene, gdje se nalazi križ sa slovom *V*, na putu u smjeru desne ruke. Dalje od tog križa dolazi se preko stijene do visokog brijega zvanog Kašerka, na staroj trgovačkoj cesti, gdje je križ sa slovom *X*. Odavde se ide do velike rupe, gdje je drugi visoki brijeg nazvan Na Vrh Kamena,⁴⁶ a u sredini te visine je križ sa slovom *Y*. Potom se ide dolje do Rečine koja se zove Vosibrot, a tamo je križ sa slovom *Z*.

Opisano su međašno kamenje postavili spomenuti članovi povjerenstva te su zapovjedili da ih moraju poštovati obje strane. Unutar međa obje strane mogu napasati stoku, po starom običaju. Razvod je obavljen na temelju naloga cara Ferdinanda I., koji je bio »vlasnik« habsburških posjeda. Međutim, s obzirom da su Habsburgovci nešto prije bili prepustili Gospoštiju Buban obitelji Barbo, da njome upravlja i ubire prihode, i ta je obitelj spomenuto područje smatrala »svojim«. A kako je još 1429. godine Reinprecht Walseeovac augustinskom samostanu na Rijeci, među ostalima, darovao i sela Lipu i Studenu, i augustinci su to područje smatrali »svojim«. Dakle, vlasnički su odnosi bili vrlo zapleteni i složeni.⁴⁷

VII. Rudnik željeza kod Studene

Na području Studene postojao je sredinom 18. stoljeća rudnik i topionica željeza, u vlasništvu augustinskog samostana iz Rijeke. Prema danas dostupnim i poznatim dokumentima, ruda je bila vrlo kvalitetna. Postrojenja su radila nekoliko godina, a potom su zatvo-

⁴⁴ Nečitak dio.

⁴⁵ Današnji je naziv Nežnica.

⁴⁶ Današnji je naziv Kamenski vrh.

⁴⁷ Lujo MARGETIĆ, »Razvod između Kastva i Gotnika 1541.«, *Istra – Časopis za kulturu, književnost, društvena pitanja*, god. 17, br. 7, Pula, 1979., str. 83–97. Na tekst mi je pozornost skrenula mr. sc. Tatjana Bradara, kojoj i ovom prilikom srdačno zahvaljujem.

rena. Austrijske su vlasti djelomice obeštatile ulagače. Nije poznato gdje se točno nalazio rudokop. U vrelima se navodi podatak da je bio smješten u blizini stalne tekuće vode, vjerojatno Rječine. Slijedeći oskudne tragove iz spisa, u potrazi za lokacijom rudnika, pronađen je 1996. na livadi Stalinu, na oko 15 m od obale Rječine, bijeli kamen graničnik, s oznakama križa i velikog slova Z, koji označava tromedju između Studene, Grobnika⁴⁸ i Kastva. Na toj livadi u Rječinu utječe studenski kanal Globoko.⁴⁹

U ostavštini učitelja Antona Iskre (Studena, 1870. – Zagreb, oko 1950.) pronađen je nedatirani rukopis o opisu granica katastarske općine Studena, nastao koncem 19. stoljeća, u kojem se spominje taj kamen.⁵⁰ Valja navesti i činjenicu da je potres u Klani 1870. promijenio izvor Rječine, što je vjerojatno prouzročilo promjene i u lokaciji rudokopa, koji se nalazio u neposrednoj blizini.

O pokušaju iskorištavanja rude u okolici Klane pisao je i povjesničar Ferdo Hauptmann. Naveo je da je grof Barbo, gospodar Bubnja, u drugoj polovini 16. stoljeća molio austrijskog cara za dopuštenje da na svojem teritoriju podigne topionicu željeza (fužine). Htio je time oživjeti staru cestu, kojom zbog turske opasnosti više nitko nije prolazio ni iz smjera mora ni s kopna. Smatrao je da će topionice privući trgovce iz Italije, od čega bi i austrijska Carska komora imala koristi.⁵¹

VIII. Klanjske šume, iskorištavanje drva i lov

Riječka se brodogradnja iz klanjskog kraja opskrbljivala drvom. Do 1850. godine Klana je s okolnim naseljima administrativno pripadala Carsko-kraljevskom kotarskom poglavarstvu Podgrad. Potom je s Liscem, Studenom i Škalnicom pripojena Općini Kastav, a kotarsko je poglavarstvo smješteno u Volosko. U to je doba Klana, po površini i broju žitelja, jedna od najvećih poreznih općina u Istri (1857. ima 888 stanovnika).⁵²

Okolica Klane obiluje šumama i sjenokošama, koje se prostiru do Gorskog kotara i Slovenije. S obzirom na raznovrsnu divljač, logično je da je lov od davnina bio sastavni dio života ovdašnjih ljudi. Stoljećima je predstavljao povlasticu za vlasnike šuma, a posebnim se lovnim patentima ostalima zabranjivao. Postojala je i loвна tlaka, tj. obveza kmetova da sudjeluju u lovu, koja je ukinuta tek 1849. godine.⁵³

⁴⁸ Između Klane i Grobnika u prošlosti su postojali značajni kontakti, posebice tijekom novog vijeka, kada su bili povezani obranom od Osmanlija. Usp. Irvin LUKEŽIĆ, »Neka svjedočanstva o grobničko-klanjskim odnosima u 16. i 17. stoljeću«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 71–82.

⁴⁹ Stanislav GILIĆ, »Toponimija katastarske općine Studena: raščlamba toponima prema pobudi imenovanja u katastarskoj općini Studena, Općina Klana«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 23.

⁵⁰ Anton ISKRA, »'Protokol kunfina općine Studena' (Granice katastarske općine Studena)«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 205–207.

⁵¹ Ivan ŠNAJDAR, »Rudnik željeza u Studenoj«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 3, Klana, 1997., str. 201–212.

⁵² Ivan ŠNAJDAR, »Općina Klana (po treći put)«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 1, Klana, 1995., str. 156.

⁵³ Ivan ŠNAJDAR, »Prilog povijesti lova na području Klane«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 2, Klana, 1996., str. 215. Lov je opisan i u čitanci Vladimira Nazora,

U razdoblju između dva svjetska rata općina je putem javne licitacije lovište davala u zakup, a zakupnici su bili ugledni opatijski i riječki građani. Šume su se tada intenzivno iskorištavale, što je kontrolirala šumska policija (*polizia forestale*). No, unatoč tome, bilo je dosta krivolova. Lovci su u Klanu dolazili kočijama, a poslije automobilima, i to najčešće vikendom.⁵⁴

Nakon Drugoga svjetskog rata, 1954. osnovano je Lovačko društvo *Klana*, koje je djelovalo do 1958. godine.⁵⁵ Potom se klanjski lovci priključuju Lovačkom društvu *Lisjak* iz Kastva,⁵⁶ a 1990. godine obnavlja se rad Lovačkog društva *Zec – Klana*. Najviše se lovi jelene, srne i veprove, a ima i medvjeda, jazavaca, lisica, zečeva, puhova,⁵⁷ kuna, pa i risova.⁵⁸ Na ovom je području od osobitog značenja lovište *Gumance*.⁵⁹ Novim zakonom iz 1994. ustanovljena su državna i županijska lovišta.⁶⁰

IX. Osnutak škole i razvoj školstva

Iz razdoblja oko sredine 19. stoljeća potječu i nastojanja za utemeljenje škole, a kao godina početka njezina rada prihvaćena je 1843. godine. O tome ima podataka u sačuvanoj knjizi nagrađenih učenika, koja obuhvaća godine od 1845. do 1888.⁶¹ Pisali su je na njemačkom, a zatim na hrvatskom jeziku. U razdoblju do dolaska talijanske vlasti jedan od učitelja bio je i skladatelj Ivan Matetić-Ronjgov.⁶² Nakon Drugoga svjetskog rata u klanjsku školu 1945. dolazi i poznati učitelj Kazimir Munić (Kastav, 4. ožujka 1915. – Ičići, 3. rujna 1978.),⁶³ koji organizira nastavu na hrvatskom jeziku. Školske godine 1949./1950. otvara se i peti, a 1951./1952. i šesti razred. Od osnutka škola je radila na pet lokacija, a od 1968. nastava se odvija u novoj zgradi, uz koju je 1980. izgrađena i gimnastička dvorana.⁶⁴

---

profesora i ravnatelja Učiteljske škole u Kastvu, gdje je spomenuto da je području nazvanom Na Mandaleni postojalo selo Pačići, čiji su se stanovnici zbog neugodnih vjetrova koji su tamo puhali odlučili preseliti u Istru, a svoje su selo i tamo nazvali istim imenom. Pačićima na Mlaci vjerojatno je pripadala crkva sv. Mandalene, što još valja istražiti. O tome: Ivan ŠNAJDAR, »Literarni prilog o lovu u Klani«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 415–418.

⁵⁴ Ivan ŠNAJDAR, »Prilog povijesti lova«, *nav. dj.*, str. 220.

⁵⁵ *Isto*, str. 226–228.

⁵⁶ *Isto*, str. 228–237.

⁵⁷ O lovu puhova usp. Anton STARČIĆ ŠOPEĆ, »Brežanski puhari«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 393–396.

⁵⁸ Ivan ŠNAJDAR, »Prilog povijesti lova«, *nav. dj.*, str. 237–242.

⁵⁹ *Isto*, str. 248–249.

⁶⁰ *Isto*, str. 251.

⁶¹ U tom je razdoblju, pa sve do konca stoljeća, klanjski učitelj bio Jakov Lusnik, poznavatelj poljodjelstva, vrtnarstva i voćarstva. Vidjeti: Ivan ŠNAJDAR, »Jakov Lusnik – klanjski učitelj 1841.–1906.«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 193–202.

⁶² Ivan ŠNAJDAR, »150. obljetnica osnovne škole u Klani«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 1, Klana, 1995., str. 171. Također: Josip ČIKOVIĆ, »O prvim naznakama i razvoju kulturno-prosvjetnog rada u Klani«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 187–190.

⁶³ O Kazimiru Muniću vidjeti: Božo JAKOVLJEVIĆ, *Biografski leksikon Bužestine i općine Lanišće (građa)*, Pula, 1996., str. 79–81; *Istarska enciklopedija*, natuknica Darinka MUNIĆA na str. 516–517.

⁶⁴ Ivan ŠNAJDAR, »150. obljetnica«, *nav. dj.*, str. 172. Područno odjeljenje škole u Studenoj ukinuto je 1990. Vidjeti: Ana SUŠNIK MUDRIĆ, »Povodom 30. god. rada u novoj školskoj zgradi«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 281–282.

Nakon što je 1911. u Klani otvorena parna pilana (u kojoj se od jutra do mraka rezalo crnogorično i bjelogorično drvo), Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu u Beču upućen je zahtjev da se utemelji škola za obradu drva. U studenom 1912. poslao ga je kastavski načelnik Kazimir Jelušić,⁶⁵ koji je o tome obavijestio i Vjekoslava Spinčića, tada istarskog zastupnika u Carevinskom vijeću, sa zamolbom da se kod nadležnih tijela zauzme za osnivanje »lijesne škole« u Klani. U planovima su sudjelovali i Matko Laginja i Matko Mandić, također državni zastupnici. Zbog izbivanja Prvoga svjetskog rata to je nastojanje propalo, a kada je nakon rata nestala i Austro-Ugarska, od inicijative nije bilo ništa.⁶⁶

X. Potres 1870. godine i ostale nedaće

Klana je uništena u katastrofalnom potresu koncem veljače i početkom ožujka 1870. godine, čiji je epicentar bio upravo na tom području. Gotovo su sve kuće srušene, a čula se jaka podzemna tutnjava, koja je također prestrašila ljude. Zapis o tom potresu ostavio je i Matko Laginja, tada učenik sedmog razreda Riječke gimnazije. Srećom, nije bilo ljudskih žrtava, a najmanje su stradale niske, prizemne stambene zgrade. Na crkvi sv. Jerolima oštećen je svod i stube glavnog oltara te su prevrnuti svijećnjaci. U Studenoj su sve kuće izgrađene na tvrdom vapnencu ostale manje-više neoštećene, a one na mekanom terenu pretrpjele su oštećenja. Crkvi sv. Mikule oštećen je oltar i srušen križ sa zvonika. U Liscu je zbog udara pomaknut cijeli oltar u crkvi, a popucali su i zidovi. I crkva sv. Vincenta u Škalnici imala je oštećen svod, a iz viseće je svjetiljke razliveno ulje. No u selima oko Klane potres ipak nije bio toliko jak. Zbog potresa je čak postojao plan da se naselje izgradi na drugoj, sigurnijoj lokaciji, no to nikad nije učinjeno. Za Klanjce je to bila jedna od najvećih elementarnih nepogoda u povijesti.⁶⁷

No kroz 19. je stoljeće bilo i drugih nevolja, poput različitih epidemija. Najviše se umiralo u ljetnim mjesecima, a manje na jesen i u proljeće. Klana je jako nastradala u epidemiji kolere 1855. godine.⁶⁸

XI. Prilike početkom 20. stoljeća

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće talijanska se politika nije svugdje mogla oslanjati na svoje sunarodnjake, pa je razvijala politički regionalizam kojim je htjela oslabiti i zaustaviti sve jači hrvatski narodnjački pokret. Takvi su pokušaji postojali na Kastavštini, a bilo je pojedinaca koji su u tom smislu djelovali i u Klani, iako njihovi pokušaji nisu uspjeli ostaviti trajnije rezultate.⁶⁹

⁶⁵ Usp. Miroslav BERTOŠA, »Pisma Jakova Volčića Kazimiru Jelušiću 1876.–1888.«, *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci*, sv. XIV, Rijeka 1969., str. 265–296.

⁶⁶ Ivan ŠNAJDAR, »Pokušaj osnivanja škole za lijesnu industriju u Klani«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 409–413.

⁶⁷ Ivan ŠNAJDAR, »Potres u Klani 1870. godine«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 3, Klana, 1997., str. 119–140.

⁶⁸ Ante ŠKROBONJA, »Neke karakteristike mortaliteta u župi Klana sredinom XIX. stoljeća«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 2, Klana, 1996., str. 115–128.

⁶⁹ Goran CRNKOVIĆ, »Pokušaji i učinci protuhrvatske promidžbe Ivana Krstića u Klani«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 63–70.

XII. Gradnja vodovoda

Na početku 20. stoljeća Klana administrativno pripada Istri. U to je doba riješeno pitanje prometnog povezivanja sa šumama u zaleđu mjesta, kada je izgrađena nova cesta Klana – Paka. No problematična je bila i voda, jer je neposredna okolica Klane bila područje kamenjara s kojeg su se slijevale bujice u potok Ričinu i njegove pritoke te je često dolazilo do poplava.⁷⁰ Danas šume onemogućuju stvaranje velikih bujica, a dio potoka je reguliran, pa ne postoje poplave kao nekad.⁷¹ Prvi je vodovod dovršen i svečano otvoren 1913., a trošak njegove gradnje iznosio je 19.000 kruna. Poslije je 1936. napravljen vodovod Buzet – Klana i vodu je tada dobila i Škalnica.⁷² Nakon nove rekonstrukcije vodovodne mreže u Klani 1967./1968., kada je u sustav povezano cijelo mjesto, pokazalo se da Istarski vodovod, zbog velikih gubitaka i povećanih potreba, ne može više opskrbljivati to područje, pa je čitav sustav spojen na vodovod Ilirske Bistrice, a tako je i danas.

I Lisac je između 1912. i 1914. godine izgradio svoj lokalni vodovod, koji je poslije funkcionirao desetljećima, ali je šezdesetih godina 20. stoljeća gotovo presušio nakon potresa. Novi cjevovodi za Lisac i Studenu napravljeni su 1979., a devedesetih godina oba su naselja dobila suvremeniji vodovod. Zapravo, početkom 20. stoljeća vodovod je bio rijetkost, pa su uz Rijeku, Klana i Lisac bili vjerojatno među prvim naseljima u regiji koja su dobila tekuću vodu.⁷³

XIII. Dolazak talijanske vlasti 1918./1919.

Početkom studenoga 1918. godine talijanska je vojska zauzela Opatiju i Volosko, a nakon uspostave željezničkog prometa na pruzi Pivka – Matulji započelo je njezino prebacivanje na Kastavštinu. Sredinom istog mjeseca u općini Kastav vlast je preuzeo talijanski civilni povjerenik. Uskoro su talijanske čete zaposjele čitavu Kastavštinu, Rijeku, Sušak i Grobnik, a u zgradi pučke škole u Klani uništile su knjižnicu i arhiv.

Upravna se općina Kastav tada dijelila na 33 porezne općine, a među njima su Klana, Studena, Škalnica i Lisac bile posebne imovne, tzv. pridružene općine. Od 1901. Klana je imala svoje autonomno Općinsko vijeće koje je brinulo o školi i ostalim lokalnim potrebama. Pučka škola u Klani imala je tri mješovita razreda s troje učitelja.

Uoči Prvoga svjetskog rata u Ameriku je emigriralo 96 osoba iz Klane, 19 iz Škalnice, 16 iz Lisca i 6 iz Studene. Tijekom čitavog rata 36 obitelji, čiji su se hranitelji nalazili u Americi, dobivalo je državnu potporu, koja je bila ukinuta odlukom civilnog povjerenika iz siječnja 1919. godine. Nakon rata, više od 50 unovačenih muškaraca nije se vratilo kućama, a prema podacima iz 1919. na ratištima je poginulo pet Klanjaca. Početkom 1919. Klana ima 1028, Studena 461, Škalnica 251, a Lisac 243 stanovnika.

⁷⁰ Između ostalih, velike poplave u Klani bile su 1910. te 1936.

⁷¹ Ivan ŠNAJDAR, »Prvi klanjski vodovod – 1913. godine«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 2, Klana, 1996., str. 139.

⁷² *Isto*, str. 143.

⁷³ *Isto*, str. 144.

Područje Kastavštine su 1919. zaposjele 153. i 154. regimenta brigade *Novara*. Prema spoznajama povjerenika, stanovnici su uglavnom Hrvati, katolici i prototalijanski raspoloženi, a uznemireni su jer sumnjaju da je vojno zauzimanje samo uvod u pripojenje čitave općine Italiji. Općinski čelnici i ugledni ljudi, najviše učitelji i svećenici, traže da se do konačnog rješenja statusa tog područja dopusti uporaba hrvatskog jezika kao službenog, nastavnog i liturgijskog, kao i isticanje nacionalnih simbola. No civilni povjerenik taj zahtjev nije prihvatio, ali je upozorio da situaciju ne može kontrolirati, jer raspolaže sa samo deset karabinijera. Kako bi provele svoju volju, talijanske su vlasti poduzimale niz mjera. Primjerice, uveden je policijski sat, objavljena je zapovijed o zabrani isticanja hrvatske zastave, o uspostavi kontrole unutarnjeg kretanja, o prijelazu demarkacijske crte, o zabrani telefonskih i telegrafskih veza s područjem izvan demarkacijske crte, o zabrani prodaje nekretnina i sl. Uvedena je cenzura pošte i provedena provjera zavičajnosti. Osim zapovijedi i zabrana, posebnim se odlukama ovo područje čvršće povezalo s Italijom: uvedene su talijanske poštanske i taksene marke, lira kao sredstvo plaćanja, a općinama, upraviteljima škola i svećenicima zapovjedbno je da se u službenom komuniciranju moraju služiti talijanskim jezikom. No ta se zapovijed sustavno kršila, pa je povjerenik više puta prijetio predsjedniku Općinskog vijeća i župniku Klane. Što se tiče dužnosnika u tome mjestu, prijetnje se nisu ostvarile, ali je općini bilo oduzeto pravo upravljanja šumama, koje su stavljene pod upravu Direkcije općinskih šuma u Gorici. Kao razlog toj odluci navedene su teškoće u komuniciranju s Općinskim vijećem na talijanskom jeziku.

Poseban se pritisak vršio na škole, koje su morale utvrditi korekcije u nastavnim planovima: učenje njemačkog moralo se, naime, zamijeniti učenjem talijanskog jezika, uveden je talijanski sustav ocjenjivanja učenika, a školska su se izvješća morala pisati na talijanskom jeziku. Škola u Klani nije mogla odmah započeti s radom jer se u njoj nalazila talijanska vojska.⁷⁴

Mjere političkog pritiska izazvale su veliko nezadovoljstvo, koje su talijanske vlasti pokušale smiriti socijalnom politikom. Organizirane su pučke kuhinje, u kojima je dnevni obrok dobivalo 290 osoba iz Klane i Studene. Određene su maksimalne cijene namirnica i osigurana je njihova redovita opskrba, u početku vrlo skromna. Učenici su u školi dobivali besplatni obrok, a učitelji su ga plaćali po sniženoj cijeni. Siromašnim su se učenicima za blagdan uručivali darovi, a dobivali su i besplatne bilježnice. Budući da se do posla teško dolazilo, a općinski su proračuni bili jako skromni, takva socijalna politika, bez obzira na motive koji su je pokretali, siromašnom je žiteljstvu bila nesumnjivo dobrodošla.

Za oživljavanje gospodarske aktivnosti, uništene ratom i općim siromaštvom, nove vlasti nisu pokazivale mnogo zanimanja, ali su nastojale što više iskoristiti postojeće, vrlo skromne resurse. Prihod od trgovine drvom, jedan od glavnih općinskih prihoda, znatno je smanjen, jer se tada najvećem kupcu – talijanskoj vojsci – ogrjevno drvo moralo prodavati po niskoj cijeni. Osim toga, općinske proračune i žiteljstvo pogodila je i obvezatna zamjena kruna za lire: umjesto 60 centesima, utvrđen je paritet od 40 centesima za jednu krunu.

⁷⁴ Antun GIRON, »Klana za vrijeme talijanske okupacije od 1918. do 1920. godine«, *Zbornik Društva za povijesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 1, Klana, 1995., str. 92–93.

Lokalitet Suho –
šumarska kuća

Kamen-graničnik rapalske granice na lokalitetu Suho, uz cestu Gumance – Platak

No vrlo sporo ipak su oživljavale neke gospodarske grane, ponajprije trgovina i ugostiteljstvo. Tijekom 1920. popravlja se trgovina drvom i rad pilane. Drvo se siječe u šumama Trstenik i Gumance te iznad Pake i u Leskovoju dragi.⁷⁵

Rapalskim ugovorom od 12. studenoga 1920. općina Kastav podijeljena je između tri države: Kraljevine Italije, Kraljevine SHS i Države Rijeke.⁷⁶ Klana, Lisac i Škalnica pripali su Italiji. Državna granica između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS išla je od čabarske Police na sjeveru, preko Trstenika na jugozapad do Griže, a odatle na jug do granice s Državom Rijekom kod Trinajstića. Graničnu je crtu povjerenstvo za razgraničenje počelo utvrđivati tek u veljači 1921., učinivši pritom niz ustupaka Italiji. Najbogatiji šumski kompleksi, dijelom na području Studene, koja je pripala Kraljevini SHS, utvrđeni su kao područje Kraljevine Italije. U toj se državi našla i Klana, koja je novom administrativno-upravnom podjelom postala središte općine u novoosnovanoj Kvarnerskoj pokrajini.⁷⁷ U to su vrijeme, 1919. ili 1920. godine, postojali pokušaji kopanja ugljena na području Klane. No u rov je često prodirala voda, i to je jako otežavalo rad. Nakon nekog vremena uočena je loša kvaliteta ugljena, pa je rov zatrpan i iz sigurnosnih razloga.⁷⁸

XIV. Osnutak upravne općine Klana 1925.

Prvi pokušaj stvaranja općine Klana odnosi se na 1899., a pokrenuo ga je Matko Laginja. Naime, raspravljalo se o podjeli velikih istarskih općina, poput općine Kastav, na više manjih. No na koncu je ocijenjeno da takva podjela ne bi bila u interesu hrvatstva u Istri, jer se veće i bolje organizirane općine lakše mogu suprotstaviti talijanskim nastojanjima. Osobito je žestok protivnik podjele bio Vjekoslav Spinčić, pa na koncu do razdiobe nije došlo. Godine 1901. formirano je Upravno vijeće Klana s predsjednikom na čelu, ali je Općinsko poglavarstvo ostalo u Kastvu.⁷⁹

Godine 1925., posebnim Kraljevskim dekretom, osnovana je upravna općina Klana, koja je osim matičnog naselja obuhvaćala i katastarske općine Škalnicu i Lisac. Planirano uključivanje katastarske općine Breza u okvire novoosnovane općine nikad nije ostvareno. Općina Klana tada je obuhvaćala šest naselja: općinsko središte Klanu (1638 stanovnika), Škalnicu (287 stanovnika) i Lisac (296 stanovnika) te tri izolirana zaselka: Gumanac (Ermesburg), Policu i Laze. Na području općine bili su stacionirani pripadnici talijanske vojske, karabinijera, financijske straže i šumske milicije. Za njih su se u razdoblju između dva svjetska rata na klanjskom području izgradile razne vojarne (za vojnike, šumsku miliciju, carinike), betonski bunker, protutenkovski zidovi, barake, skladišta strjeljiva.⁸⁰

⁷⁵ Isto, str. 94–95.

⁷⁶ Petar STRČIĆ, »Rapalski ugovor 1920. god. i klanjsko područje. Uzroci i posljedice«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 163–172.

⁷⁷ Antun GIRON, »Klana za vrijeme talijanske okupacije«, *nav. dj.*, str. 95.

⁷⁸ Ivan ŠNAJDAR, »Dvije crtice iz povijesti Klane«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 2, Klana, 1996., str. 213–214.

⁷⁹ Ivan ŠNAJDAR, »Matko Laginja i pokušaj formiranja općine Klana 1899. godine«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 3, Klana, 1997., str. 173.

⁸⁰ O tome je u Klani 2000. uređena posebna izložba. Vidjeti: Ivan ŠNAJDAR, »Izložba fotografija ostataka

Slika 5: Gumance – ruševine nekadašnjeg naselja

Područje upravne općine Klana bilo je uglavnom naseljeno žiteljstvom koje je govorilo hrvatskim jezikom. Talijanski su znala samo djeca (koja su ga naučila u vrtiću i školi) te mlađi muškarci (koji su bili zaposleni na građevinskim radovima koje je u graničnom dijelu izvodila talijanska vojska).

U općini je bilo šuma, pašnjaka, zgrada i cesta. Prijevoz putnika od Klane do željezničke postaje u Jurdanima obavljao se poštanskom kočijom, a mogle su se koristiti i usluge jednog taksista. Ni u jednom naselju nije bilo vodovoda ni kanalizacije. Klana je imala elektrificiranu javnu rasvjetu, a potrebnu električnu energiju ostvarivala je pilana. U Klani je postojao poštanski ured,⁸¹ koji je bio uključen u telegrafski, ali ne i telefonski poštanski sustav.⁸²

Osnovnu školu od pet razreda, koja se nalazila u Klani, pohađali su i učenici iz Škalnice i Lisca. Klana je bila sjedište crkvene župe za Klanu, Lisac i Škalnicu, ali i za Studenu, koja je ostala na području Kraljevine SHS. Područje crkvene župe usklađeno je s novom

---

talijanskih utvrđenja i objekata«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 445–446.

⁸¹ O povijesti pošte i poštanske službe, radu poštanskog ureda i poštari(ca)ma u Klani vidjeti: Ivan ŠNAJDAR, »130. godina pošte u Klani 1870.–2000.«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 133–161.

⁸² Antun GIRON, »Osnivanje upravne općine Klana 1925. godine«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 3, Klana, 1997., str. 144.

državnom granicom tek nakon osnutka Riječke biskupije 1925. godine. Za žitelje Klane i Studene groblje je bilo u Klani, a stanovnike Škalnice i Lisca pokapalo se u Jelšanama.⁸³

XV. Tridesete godine i Drugi svjetski rat

Klana je kao pogranična općina uživala znatne povlastice, pa se dobro razvijala. Talijani su uočili veliku stratešku važnost ovog kraja, pa su uz granicu izgradili mnogo fortifikacija, a u Klani velike vojarne, komunalnu infrastrukturu i stanove za vojnike i civile. No takav gospodarski prosperitet morao je biti plaćen općom talijanizacijom stanovništva, iako takvi pokušaji nisu dali rezultate.

Želizna vrata – ostatci talijanske vojarne

Klanu u to doba nekoliko puta posjećuje i talijanski princ-nasljednik Umberto Savojski, a svakako najistaknutiji posjetitelj bio je Benito Mussolini. On je najprije, neposredno prije početka rata, stigao na Gumance, na kojem su bili smješteni talijanski vojnici. Za tu je priliku asfaltirana cesta na Gumance, ali je tanki sloj asfalta ubrzo nestao. Klanu je

⁸³ *Isto*, str. 145.

Mussolini posjetio 1942., bio je u glavnoj vojarni, a potom je nazočio i pokusnom gađanju novim protuavionskim topom. Stariji se mještani sjećaju tog posjeta.⁸⁴

Tijekom Drugoga svjetskog rata u brdima iznad Klane, na lokalitetu Želizna vrata (900 m), ispod vrha Trstenik (1243 m), od prosinca 1943. do travnja 1944. godine postojala je istarska partizanska bolnica.

Čitavo je područje tada bilo važno i u završnim vojnim operacijama, osobito na dijelu oko Gumanca, Trstenika i Želiznih vrata.⁸⁵

XVI. Klanjske crkve

U Klani postoji župna crkva sv. Jeronima, koja je današnji oblik dobila 1838.–1848. godine, ali nalazi se na mjestu mnogo starije građevine.⁸⁶ Crkva je posvećena 1836., za vrijeme epidemije kolere. Tijekom stoljeća popravljali su je u više navrata, posebice početkom 20. stoljeća te poslije, 1994., kada su izvedeni zahvati na kupoli zvonika, čime je zdanje dobilo potpuno drukčiji izgled. U Prvome svjetskom ratu austrijske su vlasti s nje skinule sva tri zvona, za potrebe lijevanja ratnih topova. Isto su tijekom Drugoga svjetskog rata (1942.) učinili i Talijani. O povijesti župne crkve ima malo podataka, jer su stari spisi uništeni 1944. tijekom bombardiranja.⁸⁷

Crkva sv. Mihovila na groblju je iz 9. stoljeća, a crkva sv. Roka iz 14. stoljeća.⁸⁸ Od ostalih sakralnih objekata važna su i tri mjesna križa.⁸⁹

U središtu Klane nekoć je postojala crkva Navještenja Blažene Djevice Marije i sv. Antuna Padovanskog, nestala u 19. stoljeću. Kao zakladu dala ju je 1665. izgraditi Elisabetta Panizzoli (Panicioli) rođ. Barbo, a nacrtana je na Valvasorovu crtežu iz 1689. godine. Do danas se od te crkve sačuvao samo drveni barokni kip sv. Antuna Padovanskog.⁹⁰ Zbog višestoljetnoga lošeg održavanja crkva se srušila, a na isti je način završila i nekadašnja crkva sv. Magdalene u Mlaci (Paki).⁹¹

⁸⁴ Ivan ŠNAJDAR, »Benito Mussolini, talijanski diktator u Klani«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 209–212.

⁸⁵ Antun GIRON, »Bojevi za Klanu u završnici Drugog svjetskog rata«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 2, Klana, 1996., str. 147–161.

⁸⁶ Gordana SOBOTA MATEJČIĆ, »Barokna skulptura u Klani«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 111–118; Ivan ŠNAJDAR, »Kako je mogla izgledati župna crkva sv. Jerolima u Klani«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 401–408.

⁸⁷ Ivan ŠNAJDAR, »Dvije crtice iz povijesti Klane«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 2, Klana, 1996., str. 211–213.

⁸⁸ *Istarska enciklopedija* (ur. Miroslav BERTOŠA i Robert MATIJAŠIĆ), Zagreb, 2005., redakcijska natuknica na str. 389. O sv. Roku usp. Amir MUZUR, »Klanjski Sveti Rok između kuge i kolere«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 2, Klana, 1996., str. 129–137.

⁸⁹ Anton STARČIĆ ŠOPEĆ, »Tri križi«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 251–253.

⁹⁰ Ivan ŠNAJDAR, »Kip sv. Antona Padovanskog, spomenik kulture«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 423–424.

⁹¹ Ivan ŠNAJDAR, »Crkve klanjskog kraja: crkva Navještenja Blažene Djevice Marije i sv. Antona Padovanskog«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 3, Klana, 1997., str. 193–200.

XVII. Matične knjige

I u ovim dragocjenim povijesnim vrelima nailazimo na mnogobrojne podatke o Klani i okolici. Doduše, najstarije matice Klane (krštenih, vjenčanih i umrlih) nisu se sačuvale, a vjerojatno su uništene i zagubljene. One koje imamo potječu tek iz 1821., a parice iz 1835. godine.⁹²

Stare crkvene matične knjige vode se za područje župe Klana, a naselja su Klana, Studena i Laze. Naime, Lisac i Škalnica prije su spadali pod župu Jelšane, a Breza se vodila u matičnim knjigama župe Kastav. Kada je 1918. stvorena državna granica između Italije i Jugoslavije, župni ured Klana nastavio je voditi matične knjige, ali samo za Klanu, dok je Studena, tada odvojena državnom granicom od svojega nekadašnjega župnog središta, potpala pod Viškovo, pa je upisana u matice župe sv. Matej. Nakon Drugoga svjetskog rata Škalnica i Lisac pripadaju Hrvatskoj, a Studena se vraća pod župu i općinu Klana. Danas se u Matičnom uredu Klana vode upisi za Klanu, Studenu,⁹³ Lisac, Škalnicu i Brezu.

Matice Klane pisane su latinskim, talijanskim i hrvatskim jezikom. S obzirom da se koristio kvalitetan papir, dobro su očuvane.

Prema podacima iz matica, u 19. stoljeću najčešća su prezimena bila Raspor, Barak, Gržinić i Laginja, a od imena najviše se spominju Mate i Jakov te Marija i Margareta. Zabilježeno je i rađanje blizanaca, ali rijetko. Manji broj djece bio se rodio izvan zakonitog braka. Najčešća zanimanja bila su poljoprivrednik, trgovac, vojnik-graničar, šumski čuvar i sl. Od uzroka smrti najviše je zabilježena starost i slabost, a bilo je i osoba koje su umrle u vrlo dubokoj starosti (1822. muškarac u dobi od 116 godina).⁹⁴

XVIII. Stari zapisi o Klani i okolici

XVIII. 1. Johann Weickhard Valvasor

Klana i Škalnica opisane su u djelu polihistora Johanna Weickharda Valvasora *Die Ehre der Herzogthums Crain (Slava Kranjskog Vojvodstva)* iz 1689. godine.⁹⁵

Župa Klana ili Klano nalazi se u Liburniji. Patron njezine župne crkve je sv. Jeronim, a pripadaju joj i crkve sv. Antuna Padovanskog, crkva sv. Roka i crkva sv. Trojstva (sve u Klani) te crkva sv. Magdalene na Paki.⁹⁶ Utvrda i trgovište Klana ili Claan smješteno je

⁹² Parice matičnih knjiga Klane čuvaju se u arhivu Riječko-senjske nadbiskupije u Rijeci, a parice civilnih matičnih knjiga iz razdoblja talijanske uprave od 1926. do 1945. te nakon te godine nalaze se u matičnom uredu Klana.

⁹³ O prošlosti Studene usp. Josip LUČIĆ BOTRIN, »Nekoliko zapisa o Studenoj«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 173–185; Josip ČIKOVIĆ, »Pučka, osnovna škola Studena /Osnivanje i njen razvoj/«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 191–201.

⁹⁴ Albino SENČIĆ, »Matične knjige Klane«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 3, Klana, 1997., str. 87–93. Usp. također: Ivana STARČIĆ, »Prezimena u Općini Klana«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 305–312.

⁹⁵ O Valvasoru vidjeti: Mirko RUPEL, *Valvasorjevo berilo*, druga, izpopolnjena izdaja, uredil Branko REISP, Ljubljana, 1969.

⁹⁶ Godine 1996. otkriveno je da se ta crkva nalazila na lokalitetu Mandalena u Mlaki, ispod Pake.

u unutarnjoj Kranjskoj, a stanovnici, jezik i nošnja su liburnijski. Podrijetlo je mjesnog imena u kranjskoj riječi »klano«, koja označava krivinu ili zavoj, jer se polazeći od velike ravne ceste prema maloj gornjoj cesti malo treba zaobići. Od Ljubljane Klana je udaljena 12 milja, a od Rijeke dvije milje i leži po strani od velike ceste koja povezuje ta dva velika grada. Klana ima dvije utvrde, staru i novu. Stara je na kamenitom brežuljku, napuštena je i nenastanjena, a u njoj je crkva sv. Trojstva, koja još ima krov. Nekad je to bio velika i lijepa utvrda. Novi kaštel smješten je ispod brijega, u ravnici, a odmah uz njega je trgovište s malim kućama i crkvom sv. Jeronima, u kojoj se misa čita na »slavenskom ili ilirskom jeziku«, na kojem se obavljaju i druge pobožnosti i obredi. Ispod te crkve postoji još jedna, crkva sv. Antuna. U okolici Klane nalazi se velika divljina, u čijim se šumama zadržavaju svakakvi ljudi, koji su opasni za putnike koji tuda prolaze. Nekadašnji vlasnici Klane bile su obitelji Barbo, Penizolli, Skampit i Oberburg. Početkom 1559. godine to je područje pretrpjelo pljačku koju je tijekom velikog pohoda poduzelo 16.000 Osmanlija, iako utvrda na kraju nije osvojena. Osmanlije su uvijek dolazile preko Grobnika. Stranci su se stalno čudili kako mogu prolaziti tako divljim i kamenitim terenom, za što treba velika izdržljivost. Godine 1664. razbojnici su nedaleko od Klane na cesti ubili poštara koji svakodnevno ide iz Rijeke u Ljubljanu i natrag.

Škalnica ili Škalica također leži u Liburniji: od Ljubljane je udaljena deset, a od Rijeke dvije milje puta. Njezino ime označava položaj mjesta gdje ima kamenja ili stijena u neobično velikoj količini, a osim toga neugodan dojam zimi pojačava i jak vjetar. Utvrda stoji na brežuljku, a odmah ispod nje nalaze se dvije seljačke kućice. U blizini drugih kuća ili sela nema. U okolici ima mnogo jama različitih oblika, a kraj je jako divlji i nepristupačan. Dalje od ceste, u brdima je velika šuma. Na tom području vrlo su učestali napadi i pljačke, a ima i ubojstava. Kranjska zemaljska uprava bila je optužila gostioničare iz Lipe i Škalnice da razbojnicima daju jesti i piti, pa da se oni zbog toga zadržavaju na tim mjestima. U Škalnici se uzgajaju dobri i izdržljivi konji. Kaštel je 1687. potpuno izgorio, a iste je godine neki čovjek pištoljem ubio svoju ženu u jami blizu utvrde. Bio je to razbojnik koji se s njom i oženio u toj namjeri, kako bi joj oduzeo novac koji je imala, a potom pobjegao. Dvorac u Škalnici nekoć je pripadao grofovskoj obitelji Bardarini, čiji je jedan član bio konjički kapetan u Saskoj, a za komornika je uzeo pokrštenog Židova. Kad je taj lopov saznao da njegov gospodar ima mnogo novaca, noću ga je ubio u snu i pokupio novac u zlatu i srebru, a uzeo je i dva konja. Te je godine kaštel prodan barunskoj obitelji Oberburg, a potom ga je 1688., ponovnom udajom udovice umrlog vlasnika, u vlast dobila također barunska obitelj de Leo.⁹⁷

XVIII. 2. Matko Laginja

U Laginjinoj knjizi *Kastav grad i občina* (Trst, 1889.) postoji opis naselja Studena, Klana, Breza, Lisac i Škalnica, iako autor navodi da su mu ona pridružena 1850., a da inače tu

⁹⁷ Ivan Weikhard VALVASOR, »Dva liburnijska kaštela (iz knjige Die Ehre der Herzogthums Crain iz 1689.)«, preveo s njemačkog originala i bilješke napisao dr. Zvonimir SUŠIĆ, *Dometi – kultura, književnost, društvena pitanja*, god. 3, broj 11, Rijeka, 1970., str. 97–100, i Johann Weikhard VALVASOR, »Klana i Škalnica«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klane: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 1, Klana, 1995., str. 43–49.

ne pripadaju. Studena je smještena u istoimenom plodnom polju, a od stare ceste koja iz Rijeke ide u Lipu i dalje u Trst udaljena je sat hoda. Prema podacima iz 1880. godine, u selu ima 67 kuća i 350 žitelja. Ima dobre mlade šume, a mještani obrađuju zemlju. Prema starim kazivanjima, tu je nekoć živjelo sedam obitelji, a posljednjih je godina naselje dobro napredovalo. U njemu postoji crkvice sv. Nikole, gdje, po starom običaju, jednom mjesečno misu drži svećenik iz Klane, pod čiju župu Studena spada.

Klana je od stare ceste koja iz Rijeke vodi na Lipu udaljena pola sata hoda. Ima 170 kuća i 990 stanovnika. Kuće se nalaze oko potoka koji nabuja za vrijeme kiše, kada se voda gubi u jamu Gotovš. U naselju postoji župna crkva sv. Jerolima, a na ulazu u mjesto smještena je crkva sv. Roka; na groblju je crkvice sv. Mihovila. Klana ima župni, poštarski i carsko-kraljevski šumarski ured, a ujedno je i sjedište istoimene šumarije kneževske gospoštije Thurn und Taxis. Ima dobru pučku školu, voćnjak kojim upravlja gospodarska zadruga i lijepe šumske nasade. Na području općine Klana leži državna šuma Dletvo, pa je razvijena trgovina drvom prema Rijeci. Nema ulja i vina. Iznad sela, na ogoljelom krševitom brijegu, vide se ruševine nekadašnjeg kaštela, a narod taj lokalitet zove Gradina. Tamo se nekad nalazila crkva sv. Trojstva, u kojoj se misa služila mnogo vremena nakon napuštanja utvrde. Iz stare Gradine donesena je ploča koju su uzidali iznad vrata župne crkve sv. Jerolima, na kojoj je glagoljski natpis s 1495. godinom.⁹⁸ Ne zna se točno koji su i kada bili vlastelini Klane. U starije doba njome su gospodarili hrvatski knezovi Frankapani, potom devinski knezovi. Od 16. stoljeća dalje jedno su je vrijeme držali gospodari Kožljaka, obitelj Barbo. U 17. stoljeću bili su Panizzoli, potom obitelji Skampik i Oberburg. Klana je pripadala gospoštiji Bubanj (njem. *Gutenegg* ili *Guteneck*, slov. *Gotnik*).⁹⁹ Među posljednjim feudalnim gospodarima bili su Lazzarini, potom obitelji Marčelja i Negovetić. Od tih posljednjih su 1861. godine Klanjci otkupili vrhovno gospodstvo nad općinom i sve ono što je bilo Negovetićevo – kuću, njive i sjenokoše. Tom nagodbom dobili su i patronat nad crkvom, da mogu izabirati župnika. Klanjski kaštel više su puta napale Osmanlije. No 1559. godine pohod im nije uspio, pa su teško nastradali. U doba pogibelji od Osmanlija, klanjski je kaštel uvijek imao spremna dva konjanika, koji bi o opasnosti javljali prema Trstu i Ljubljani. Od davnina se u Klani služba Božja obavlja na hrvatskom jeziku. Tudinci koji ne znaju razliku između hrvatskog i sličnih drugih jezika i koji ove zemlje obično nazivaju ilirskima, pišu da se tu služba Božja obavlja na jeziku koji se zove ilirski ili slovinski, a u ovom je području to isto što i hrvatski jezik. Klana je nekoć imala pravo ubirati carinu od robe koja je iz Primorja išla u Kranjsku i na tom se mjestu nekad trgovalo.

Breza se nalazi na osamljenome mjestu, sjeverno od Kastva, od kojeg je udaljena sat vremena hoda. Ima 25 kuća i 116 stanovnika, a istoimena porezna općina velike je površine. Obuhvaća prostranu šumu nazvanu Lužina, koja je zajednička za čitavu Kastavštinu. Drvo za kolce i za loženje pretjerano se koristilo, pa je šuma oštećena. Zato su donesena pravila da se sječa dopusti samo u određeno doba, a uvedeno je i plaćanje, pa je sada stanje bolje i

⁹⁸ Ispravna je godina 1439.

⁹⁹ Sjedište gospoštije bio je istoimeni kaštel, izgrađen 1258. iznad doline Reke, nedaleko od mjesta Zabiče, jugoistočno od Ilirske Bistrice i oko 8 km sjeverno od Klane. O starim povijesnim vezama s Klanom usp. Lujo MARGETIĆ, »Gotnik i Klana«, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. XLI–XLII, str. 85–96.

šuma lijepo napreduje. To oštrije gospodarenje počelo je 1875. godine, kada su ljudima na silu bile uništene ograde napravljene u šumi. Zbog toga su se oni zavadili s općinom. Tuda ljudi malo prolaze, jer zemlja nije pitoma. U blizini Breze postoji jak izvor vode nazvan Peščina, a u šumi Lužina ima nalazišta ugljena. Najčešća prezimena su Cetina i Matetić.

Lisac je mala općina ispod brda Pliš. Spada pod župu Jelšane, a pod školu u Klanu. Do mjesta nema prave ceste, a prema popisu iz 1880. godine u njemu su 33 kuće i 228 ljudi. Kao i žitelji Klane, Studene i Škalnice, i ovi se bave obradom drva. Budući da je Lisac u zabitom prostoru, komunikacija s okolnim žiteljstvom je slaba. U mjestu je 1887. godine obnovljena crkvice sv. Jurja, za što je svaka kuća dala prilog. Kao i Studena, nekoć je mjesto pripadalo riječkim fratrima augustincima. Ljudi iz Lisca smatrali su da imaju neka prava u obližnjoj državnoj šumi Dletvo, no milom i silom te su povlastice izgubili.

Škalnica je malo selo i općina na staroj državnoj cesti, koja iz Rijeke vodi na Lipu i u Trst. Ima 34 kuće i 220 žitelja. I ona spada pod župu Jelšane, a škola je u Klani. U selu postoji crkvice sv. Vincenta. Ima nešto vinove loze. O povijesti Škalnice malo se zna. To je divlji i kameniti kraj, s puno šuma. I tu je nekad postojao ograđeni kaštel, a kuća je bilo malo. Za putnike koji su iz Ljubljane išli na Rijeku zbog trgovine ili proštenja, tuda je bilo pogibeljno prolaziti, a i danas se može hodati više od sat vremena, a da se nikog ne sretne. Domaći je puk dobar. Ne zna se čija je Škalnica u prošlosti bila. Valvasor spominje obitelj Bardarin, potom Oberburge, gospodu de Leo i Lazzarini. Tu su se uzgajali dobri niski konji, slični bosanskima, koji su mogli ići po kamenitim brdima.¹⁰⁰

XVIII. 3. Luigi Foscan

U službi akvilejskog patrijarha, goričkih grofova i austrijskih vojvoda grofovi Devinski dobili su položaje i feude, ušavši tako u carsko plemstvo. Godine 1139. u vlasništvo dobivaju Kvarnerski feud, a potom i posjede na Krasu, koje su dotad imali patrijarsi. Koncem 12. stoljeća imali su utvrde od Tršćanskog do Riječkog zaljeva. Među njima bio je i kaštel u Klani, a poslije i onaj u Škalnici.

Klanjska utvrda izgrađena je u gotovo nenaseljenoj divljini, na prostoru koji je nazvan »klanac«, tj. suženje, po čemu su kaštel i naselje ispod njega i dobili ime. Prvo je zdanje vjerojatno predstavljalo carinsku točku za kontrolu robe na putu iz Kranjske prema Rijeci. U blizini crkve sv. Jerolima, plemići Barbo dali su izgraditi veliku kuću na dva kata, nazvanu donji kaštel, s dva predzdanja koja se ističu na pročelju. Jednostavna se utvrda superiorno uzdizala na kamenitome strmom brežuljku iznad kuća u selu. Vjerojatno je napuštena u 16. stoljeću, možda kada je izgrađena nova rezidencija obitelji Barbo. Naime, zna se da su se u to doba, za obranu od Turaka, oko carinarnice, koja je bila u lošem stanju, izgradile zidine i kule te crkvice sv. Trojstva. Početkom 1559. u klanjskom su se kraju pojavile Osmanlije, predvođene Malkoč-begom, iz donjih dijelova Bosne i ostalih sandžaka, te napale naselje i odvele mnogo ljudi u ropstvo. No pred jakim kaštelom turska je žestina slomljena, a možda i zato što su već bili zasićeni prikupljenim plijenom.

¹⁰⁰ Matko LAGINJA, »Studena, Klana, Breza, Lisac, Škalnica«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 1, Klana, 1995., str. 51–56.

Postoje dva crteža klanjske utvrde. Valvasorov iz 17. stoljeća prikazuje ju kao visoko kvadratno zdanje bez krova, oštećeno na više mjesta i okruženo zidinama. Iz 18. je stoljeća skica inženjera Pieronija, na kojoj je čvrsti kaštel s jakim zidinama i jednom kružnom kulom. Prva je gravura vjerojatno napravljena nakon žestoke bitke protiv Turaka, a Pieronijev crtež pokazuje obavljenju rekonstrukciju.¹⁰¹ Poznato je da je car Fridrik III. 1468. godine utvrđenu carinarnicu dao u dvogodišnji najam za 1400 cekina, vjerojatno obitelji Barbo. Nakon njih prelazi u vlasništvo roda Panizzoli, potom Scampicchio, a u 17. stoljeću pripadala je von Oberburgovima.

Oko tri kilometra zapadno od Klane smještena je Škalnica, stjenovito i pusto mjesto, koje su Slaveni zvali »skalnat«, po čemu je ime dobilo utvrđeno seosko imanje koje se tamo nalazilo. Četverokutna ograda s dvije okrugle kule, s obje strane glavnog ulaza, štitila je gospodarsku rezidenciju koja se nalazila uz stražnje zidove, štalu i skladište. Uzdignuti je položaj, u slučaju potrebe, obećavao kvalitetnu obranu. Glavna djelatnost imanja nije bila poljoprivreda, već uzgoj rasnih konja. U okolici Škalnice živjelo je stanovništvo koje je bilo neraspoločeno prema rijetkim putnicima koji su tuda prolazili i često bili izloženi nasilju, pa i smrtnim stradanjima. Ne zna se tko je i kada izgradio maleni kaštel. Sigurno je da je pripadao feudu gospode Devinske, a poslije Walseeovcima. Naime, 1467. godine Fridrik III. Habsburški potvrdio je za gospodara Škalnice Johanna Zechornera, njihova vazala, koji je utvrdu dobio u nasljedstvo od Wolfganga Walseeovca, posljednjeg pripadnika obitelji. U 16. stoljeću bila je vlasništvo grofova Bernardinija od Kieselsteina, tj. kamena, zbog surove prirode. Jednog člana te obitelji pokrao je i ubio pokršteni Židov, koji je za njega radio. Godine 1687. vlasnik Škalnice postaje barun Andreas de Oberburg. No on je preminuo iste godine, ostavivši suprugu, koja je pripadala rodu Lazzarini, a 1688. godine udala se za trčanskog patricija Valerija de Lea, kojem je u miraz donijela feud. Poslije je utvrđeno gospodarsko imanje postalo žrtva napretka. Razvoj sela i moderne ceste koja tuda prolazi izbrisali su svaki trag srednjovjekovne građevine.¹⁰²

XIX. Matko Laginja: lik i djelo

U Klani se 10. kolovoza 1852. rodio odvjetnik, političar i preporoditelj Matko Laginja. Osnovnu je školu pohađao u rodnome mjestu i u Kastvu, a 1871. godine završio je Kra-

¹⁰¹ Ovaj Foscanov zapis nije točan. Carski inženjer i vojni arhitekt Giovanni Battista Pieroni (Firenca, 1586. – Beč, 1654.) autor je pisanog i ilustriranog izvješća iz 1639., o stanju utvrda u Kranjskoj, Hrvatskoj, Istri, Goričkoj i dijelu Štajerske. Osim opisa, ono sadrži i crteže, vedute, nacрте i presjeke utvrda i opkopa. Crtež klanjskog kaštela napravio je 1631., dakle, prije Valvasora. Utvrda, prikazana iz polja, tada je još imala bedeme i jake bastione na uglovima. Tlocrt kaštela vjerojatno predstavlja projekt rekonstrukcije, ali i prikaz zatečenog stanja. Naime, ako je kaštel obnovljen u Pieronijevo doba, teško da je toliko propao u samo nekoliko desetljeća, da ga Valvasorov crtež prikazuje u lošem stanju. Ranko STARAC, »'Gradina' u Klani – rezultati istraživanja za 1996. godinu«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 3, Klana, 1997., str. 67; ISTI, »Izvještaj o tijeku istraživanja i sanacije ostataka utvrde Gradina u Klani u 1998., 1999. i 2000. godini«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 203–208, i *Istarska enciklopedija* (ur. Miroslav BERTOŠA i Robert MATIJAŠIĆ), Zagreb, 2005., natuknica Branka MARUŠIČA na str. 589.

¹⁰² Luigi FOSCAN, *I castelli medioevali dell'Istria*, Trieste, 1992., str. 239–244. i ISTI, »Klana i Škalnica«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 1, Klana, 1995., str. 57–60.

ljevsku riječku gimnaziju. Potom je u Zagrebu i Grazu studirao pravo. Godine 1880. bio je općinski tajnik u Kastvu, a od 1881. odvjetnički pripravnik u Voloskom. U Grazu je 1885. godine doktorirao pravo te se 1890. godine osamostalio kao odvjetnik i postao član odvjetničke komore u Trstu. Od 1890. do 1915. godine živio je u Puli, gdje je imao i odvjetnički ured. Kao hrvatski preporoditelj u Istri¹⁰³ zalagao se za neovisnost hrvatskih seljaka od talijanskih veleposjednika i trgovaca. Bio je na čelu zadružnog pokreta,¹⁰⁴ koji je osnovao niz kreditnih zadruga (posujilnica), kao i gospodarsko-potrošačkih zadruga. U njegovoj je odvjetničkoj pisarnici svoje djelovanje 1891. godine započela Istarska posujilnica u Puli,¹⁰⁵ najveći hrvatski novčarski zavod u Istri, kojemu je Laginja dugo godina bio na čelu. Na zamolbu talijanskih seljaka 1899. godine utemeljio je posujilnicu u Vodnjanu. Gospodarska neovisnost i zadružno organiziranje na selu utjecali su na izražavanje vlastite političke volje seljaka na državnim, pokrajinskim i općinskim izborima. Sa svojim je suradnicima Laginja 1903. godine u Puli utemeljio Gospodarsku savez za Istru, savez istarskih zadruga. Osim toga, bio je tajnik Družbe sv. Ćirila i Metoda¹⁰⁶ i u Puli je vodio tiskaru *Laginja i suradnici*, u kojoj je tiskana *Naša sloga*. Njegovo političko djelovanje vezuje se za angažman u Istarskom saboru i u Carevinskom vijeću u Beču. Godine 1883. u Istarskom je saboru pokušao održati prvi govor na hrvatskom jeziku, ali su ga zastupnici Talijani prekinuli i napustili dvoranu. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće postojala je kriza narodnog pokreta istarskih Hrvata i Slovenaca, pa na izborima za Carevinsko vijeće 1901. godine Laginja nije izabran. No 1907. godine, zajedno s Vjekoslavom Spinčićem i Matkom Mandićem, u tri izborna kotara postigao je gotovo plebiscitarnu pobjedu. Zbog pritiska bečke vlade, ali i Laginjinim zauzimanjem, Hrvatsko-slovenska narodna stranka sklopila je 1908. godine sporazum s talijanskim nacionalnim liberalima, po kojem su Hrvati i Slovenci broj svojih zastupnika u Istarskom saboru mogli povećati na 19 (od ukupno 47). Nakon izbora provedenih na temelju te reforme osnovan je Zemaljski odbor, u kojem je Laginja imenovan zamjenikom zemaljskog kapetana. Zagovarao je politiku mira, koju je radi uspostavljanja suradnje između hrvatsko-slovenske i talijanske strane inaugurirala bečka vlada. Tijekom Prvoga svjetskog rata boravio je u Opatiji, Beču i Zagrebu, gdje je poslije, 18. ožujka 1930. godine i umro. Godine 1917. bio je pobornik Svibanjske deklaracije, kojom se tražilo ujedinjenje Hrvata, Srba i Slovenaca u Austro-Ugarskoj. U Zagrebu se angažirao oko rješavanja problema istarskih emigranata. Narodno vijeće Države Slovenaca, Hrvata i Srba imenovalo ga je 1918. godine povjerenikom za Istru. Iako je 1919. godine povjereništvo ukinula vlada Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Laginja je ostao stalno angažiran oko rješavanja istarskih pitanja. Nakon 1920. godine sudjelovao

¹⁰³ Hrvatski narodni preporod u Istri naziv je za nacionalni pokret istarskih Hrvata od šezdesetih godina 19. do početka 20. stoljeća. O tome, između ostalih, vidjeti: Nevio ŠETIĆ, *Istra između tradicionalnog i modernog ili o procesu integracije suvremene hrvatske nacije u Istri*, Pazin, 1995.

¹⁰⁴ Bio je to gospodarski pokret istarskih Hrvata i primorskih Slovenaca, koji se odvijao u sklopu nacionalnih pokreta koncem 19. stoljeća, a nastao je radi gospodarskog osamostaljenja. Matko Laginja posebno je poticao osnivanje zadruga po Istri.

¹⁰⁵ Laginja je pokrenuo njezino djelovanje.

¹⁰⁶ Bila je to udruga za razvitak hrvatskog i slovenskog školstva u Istri, i to na narodno-katoličkom temelju, a stvorena je 1893., kada je Carsko i kraljevsko namjesništvo odobrilo njezina pravila. Prvo sjedište imala je u Puli, a njezin prvi predsjednik bio je Dinko Trinajstić.

je u radu na razgraničenju s Italijom, a u beogradskoj vladi imenovan je predsjednikom Savjetodavnog odbora za rješavanje riječkog pitanja, iako nije imao veći utjecaj. Godine 1919.–1920. bio je jedan od zastupnika Istre u Privremenome narodnom predstavništvu Kraljevine SHS, a 1920. godine vlada ga je imenovala hrvatskim banom. Nakon donošenja Vidovdanskog ustava 1921. godine istupio je iz Ustavotvornog odbora, dao protucentralističku izjavu i sa zastupnicima iz redova narodnog kluba napustio Skupštinu. Nije se slagao s političkom taktikom Stjepana Radića i zauzimao se za ulazak zastupnika njegove Hrvatske republikanske seljačke stranke u parlament, kako ne bi slabila hrvatska pozicija u državi. Laginja je bio naviknut na austro-ugarski pravni sustav, pa se u svojoj borbi pozivao na legitimnost, iako je parlamentarizam Kraljevine SHS funkcionirao drukčije. Iz stranačkog se života povukao 1926. godine, iako to nije bio i prestanak njegova društvenog djelovanja. Od 1926. godine u Zagrebu je bio aktivan u Zadruzi za izgradnju malih obiteljskih kuća i stanova.

Suradivao je u *Našoj slozi*, pisao je za list *Pravo* iz Zadra, uredio je zbirku *Hrvatske narodne pjesme, što se pjevaju po Istri i Kvarnerskih otocih* (izdanje Naše sloge, Trst, 1880.), a i sam se bavio književnim stvaralaštvom. Pisao je o Kastvu, odnosu Austrije i hrvatskog pitanja itd.¹⁰⁷

Najboljim poznavateljem života i djela Matka Laginje¹⁰⁸ smatra se akademik Petar Strčić,¹⁰⁹ a proučavali su ga još i Vjekoslav Bratulić,¹¹⁰ Dragovan Šepić,¹¹¹ Hrvoje Matković,¹¹² Bosiljka Janjatović¹¹³ i Mirjana Strčić.¹¹⁴

¹⁰⁷ *Istarska enciklopedija* (ur. Miroslav BERTOŠA i Robert MATIJAŠIĆ), Zagreb, 2005., natuknica Željka KLAJČA na str. 436.

¹⁰⁸ O njemu su mnogi prilozi tiskani u dosad objavljenim svescima *Zbornika Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*.

¹⁰⁹ Petar STRČIĆ, »Nacrt za životopis Matka Laginje«, *Kamov*, sv. XIX, Rijeka, 1970., 1. dio, 2, str. 26–27; 2. dio, 3, str. 28–29; »Povratak u Istru. Laginja i kraj 'kuderovštine' u Kastavštini«, *Dometi*, sv. IV, 6, Rijeka, 1971., str. 69–81; »O Matku Laginji kao političaru«, *Prilozi o zavičaju*, sv. 4, Pula, 1986., str. 93–121; »Hrvatski narodni preporoditelj i ban dr. Matko Laginja«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 1, Klana, 1995., str. 9–39; »Objavljeni radovi Matka Laginje kao povijesna vrela, na istome mjestu, str. 81–90; »Neobjavljeni Laginjin životopis u Enciklopediji Jugostavijec«, *Zbornik Društva za povjesnicu*, sv. 2, Klana, 1996., str. 165–169; »Djelo Matka Laginje«, u: *Ivan Matetić Ronjgov* (zbornik), sv. 5, Rijeka 1996.–1997., str. 25–56; »Laginja danas«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 23–24; »Matko Laginja«, u: *Matko Laginja. Znanstvena i književna djela*, Zagreb, 2003., str. 9–58.

¹¹⁰ Vjekoslav BRATULIĆ, »Hrvatski zastupnici u Istarskom saboru i Carevinskom vijeću devedesetih godina XIX. stoljeća i suradnja južnoslavenskih naroda«, *Jadranski zbornik*, sv. 3, Rijeka – Pula, 1958., str. 135–205.

¹¹¹ Dragovan ŠEPIĆ, »Politika 'narodnog mira' u Istri 1908.–1913.«, *Anali Jadranskog instituta*, sv. III, Zagreb, 1961., str. 69–123.

¹¹² Hrvoje MATKOVIĆ, »Politički rad Matka Laginje od 1918. do 1920. godine«, *Pazinski memorijal*, sv. 3, Pazin, 1972., str. 131–142; »Matko Laginja i društvena gibanja u vrijeme njegova banovanja«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 63–69; »Politički lik Matka Laginje prije i poslije banovanja«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 71–77.

¹¹³ Bosiljka JANJATOVIĆ, »Dr. Matko Laginja i Stjepan Radić 1920. godine«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 85–94; »Ban Matko Laginja i socijalna problematika«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 95–101.

¹¹⁴ Mirjana STRČIĆ, »Književno djelo Matka Laginje«, *Prilozi o zavičaju*, sv. 4, Pula, 1986., str. 123–133; »Književnopovijesno značenje Laginjinih Istarskih priča«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi*

XX. Zaključak

U ovom je preglednom prilogu autor pokušao opisati najvažnije epizode iz prošlosti Klane i njezine okolice.¹¹⁵ U ukupno 19 poglavlja, od kojih su neka podijeljena i na manje cjeline, naveo je opće zemljopisno-povijesne podatke (posebice opisavši kućicu Rebar, Gumance i ponor Gotovž) te niz zanimljivosti iz prapovijesnog i rimskog doba, srednjeg i novog vijeka. Istaknuo je tko su bili klanjski gospodari i velikaške obitelji te kakve su bile granične oznake u tom kraju. Od osobitog je značenja bio rudnik željeza kod Studene, a klanjske su se šume iskorištavale za drva i lov. Osnatak škole i razvoj školstva također su nezaobilazne teme iz prošlosti Klane, kao i potres koji je to područje pogodio 1870., uz ostale nedaće koje su također postojale. Opisavši političke prilike početkom 19. stoljeća, autor članka spominje gradnju vodovoda, dolazak talijanske vlasti 1918.–1919. godine, osnutak upravne općine Klana 1925. te najvažnija zbivanja tridesetih godina 20. stoljeća i tijekom Drugoga svjetskog rata. Zapisani su i podatci o klanjskim crkvama i matičnim knjigama. Valja istaknuti i stare opise Klane i okolice, koje su zabilježili J. V. Valvasor, M. Laginja i L. Foscan. Posljednje se poglavlje odnosi na dr. Matka Laginju, koji je rodom bio Klanjac.

---

za povijest, kulturu i gospodarstvo, sv. 1, Klana, 1995., str. 73–80; *Hrvatski istarski trolist: Laginja, Mandić, Spinčić*, Rijeka, 1996. (koautor Petar STRČIĆ).

¹¹⁵ Klanjsku povijest valja promatrati i kroz mjesne pečate tijekom prošlih vremena, a o tome: Ivan ŠNAJDAR, »Pečatima kroz povijest klanjskoga kraja (1)«, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 4, Klana, 1998., str. 119–138; (2), *Zbornik Društva za povjesnicu Klana: prilozi za povijest, kulturu i gospodarstvo*, sv. 6, Klana, 2001., str. 215–285.

*Summary**HISTORY OF KLANA AND ITS SURROUNDINGS FROM THE ANCIENT TIMES UP TO THE 20TH CENTURY REGARDING THE BOUNDARY MARKERS*

In this article the author tried to describe the most important episodes from the past Klana and its surroundings. In 19 chapters, some of which are divided into smaller units, author delivers general geographical and historical data (particularly describing chalet Rebar, hill-fort Gumance and abyss Gotovž) and a series of highlights from the prehistoric and Roman period, Middle and New Ages. He pointed out who were the masters and aristocratic families of Klana and what were the boundary markers in the area. Of particular significance was the iron mine nearby Studena, and the forests of Klana were exploited for timber and hunting. The foundation and development of school education are also indispensable topics in the past of Klana, as well as the earthquake that struck this area in 1870. After describing the political situation in the early nineteenth century, the author of the article mentions the construction of water supply, the arrival of the Italian government in 1918/1919, the establishment of administrative municipalities Klana in 1925, and most important events from the 30s of the twentieth century and during World War II. Author also mentions records about churches and registers of Klana, as well as he notes the old descriptions of Klana and its surroundings, which were written Johann Weickhard Valvasor, Matko Laginja and Luigi Foscan. The final section refers to Dr. Matko Laginja, who was born in Klana.

KEY WORDS: *Klana, natural sights, historical overview, boundary markers, cultural history, ecclesiastical history.*